

MEVLÂNA'NIN *MESNEVÎ*'DE BİR AYETE GETİRDİĞİ İŞÂRÎ YORUM (BAKARA 260. AYET)

Dr. Halim GÜL*

Ben bugün Mevlâna'nın mesnevî'de ele alıp işârî olarak yorumladığı Bakara suresinin 260. ayeti üzerinde duracağım. Bu ayetin yorumu neredeyse Mesnevî'nin beşinci cildin tamamını kapsamaktadır.

Tasavvufta kötü huyların zararları ve onları terk etmenin öneminden bahsedilir. Mevlâna da bu ayet-i kerimenin tefsirinde kötü huylardan; kibir, tûl-i emel, şehvet ve hırsın terk edilmesinin emir olduğunu işârî olarak çıkarmakta bu ayetin yorumu sadedinde çeşitli hikâyeler, temsiller ve metaforlar kullanmaktadır.

Mesnevî'de tarihi, sosyolojik, psikolojik pek çok olmuş veya olması muhtemel veya fabl türünden hikâyeler mevcuttur. Mevlâna bu hikâyeleri belli bir konunun daha iyi anlaşılması için anlatır ve sonunda onlardan dersler çıkarır. Dolayısıyla bu hikâye ve temsillerin bir zahiri, bir de bâtinî anlamları vardır. Birçok zahir âlimleri Mevlâna'nın Mesnevî'si ile alay etmiş, onun kuş ve tilki hikâyelerinden oluşan bir eser olduğunu iddia etmişlerdir. Mevlâna, hikâyelerin zahirine takılıp, onlardan mana çıkaramayanları, şöyle bir misalle açıklamaya çalışır. Bir nahiv âlimi "Zeyd Amr'ı dövdü" değince nahiv bilmeyen birisi; kabahati olmaksızın mı onu dövdü? Diye sorunca, Nahiv âlimi; Zeyd ile Amr yalan olmakla beraber bir irap misalidir. Sen misale bakma, temsil ettiği iraba bak! Nahiv ilminden habersiz kişi; ben onu bunu bilmem, Zeyd Amr'ı günahı ve hatası olmaksızın nasıl döver? Nahiv âlimi çaresiz kalınca latife olarak; Amr, fazla bir vav çalmıştı. Zeyd onun hırsızlığına vakıf olunca onu dövdü, deyince. O cahil: işte şimdi bu doğruyu candan kabul ettim, der. Bunu aktardıktan sonra Mevlâna şu değerlendirmeyi yapar; batıl söz, batıl olan kimselere doğru görünür.¹ Yine de Mesnevî'yi zahiri bilgilerine göre okumak isteyenler ondan birçok şeyler öğrenebilirler. Fakat tasavvufi bilgi ve tecrübeye sahip kişiler ruhanî perspektif ile okuyup kendilerine rehber edinenler onun künhüne vâkıf olabilirler. Bu konu ile ilgili Mevlâna ne güzel demiştir:

"Her kim Mesnevî'yi masal diye okursa onun için masaldır. Her kim de kendisinin halini bu kitapta görürse, o kimse merttir.

Mesnevî, Nil suyu gibidir: Kıptî'lere kan görünmüştür. Musa'nın kavmine o, kan değil, sudur."²

Ayetin yorumuna geçmeden önce işârî tefsir nedir? kısaca üzerinde durmak istiyorum.

İŞÂRÎ TEFSİR

Tefsir çeşitlerinden biri de, tasavvufi tefsirlerdir. Bu çeşit tefsirler, Kur'an ayetlerin zâhiri anlamından başka, gizli işaretler gereği mutasavvıflara malum olan ve zâhiri manaya da ters düşmeyen tefsirlerdir.

İşârî tefsir hakkında birçok tanım bulunmaktadır. Onlardan bazıları şunlardır. Kur'an-ı Kerim'i yalnız sülûk erbabınca bilinen ve zâhir mana ile bağdaştırılması mümkün olan, bir takım gizli anlamlara ve işaretlere göre tefsir etmektir. Diğer bir ifade ile yalnız sülûk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan bir takım gizli anlam ve işaretlere göre yazılan tefsirlerdir. Daha açık ifade ile Allah Teâlâ'nın görüş ufuklarını aydınlatması ile Kur'an-ı Kerim'in sırlarına vakıf olan yahut Cenâb-ı

* Ankara Tevfik İleri İ.H.L. Mes. Ders. Öğrt.

¹Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzûm Nahifî Tercemesi I-VI, haz. Amil Çelebioğlu, MEB Yay., İstanbul 2000, c.II, 3563 vd

²Mesnevî, c.IV., 32 vd.

Hakk'ın ilham ve fetih yolu ile zihinlerini ince/ dakik manalar ilkâ ettiği sülûk ve mücâhede erbâbı ilim ehli kişilerin, zahirine uygun düşecek şekilde, ama zahiri manasının dışında Kur'ân-ı Kerim'i tefsir etmesidir. Bu çeşit tasavvufî tefsirler, sûfinin öncel fikirlerine değil, bulunduğu makama ve hale göre, kalbe doğan ilham ve işâretlerine dayanır.¹ Neticede tasavvuf erbabının riyazetleri sonucu elde ettikleri ledünni ilimle Kur'ân'a yaklaşan ve onu yorumlayan bir tefsir çeşididir.

İsmâil Ankaravî, bu tür tefsirler için “ehl-i tahkîkin, lafızdan müstefât olan manaya göre tefsir yapmalarıdır.”² demektedir.

Bu konuda Tacuddîn b. Ataullah el- İskenderî Şöyle der; “Bil ki bu gurubun (Sufilerin) Allah'ın âyetleri ve Rasulüllah'ın (s.) sözlerine getirdikleri, lafzın iç anlamıyla ilgili ilginç yorumların amacı, lafzı dış anlamından saptırmak ve bilinen anlamıyla çelişen şeyler söylemek değildir. Fakat âyet ve hadisin dış anlamı dilin geleneksel kullanımına ve kelimelerin konuldukları anlamların çağrışımlarına dayanır. İç anlam ise, Allah'ın kalbini açtığı kimsenin derin kavrayış ve sezgisine dayanır. Bazı polemikçilerin ve muhaliflerin bu teviller hakkında ‘Onlar Allah'ın Kelamını ve Rasulüllah'ın hadislerini saptırıp değiştiriyorlar,’ sözleri bu derin manalara karşı sırtını çevirmene sebep olmasın. Bu tür yorumlar bir saptırma değildir. Bu türden tevil yapanlar ‘âyetin tek anlamı budur ve bunun dışında başka bir anlamı yoktur,’ deselerdi, işte o zaman saptırma ve değiştirme olurdu. Aksine onlar böyle bir iddiada bulunmadılar...”³

Görüldüğü gibi mutasavvıflar âyetleri tefsir ederken zâhiri manalardan çok bâtını manaları üzerinde durmuşlardır. Fakat bununla birlikte tasavvufî tefsir sahipleri âyetlerin zahir manalarını inkâr etmemişlerdir. Aslında bâtını mana ile zâhiri mana arasında sürekli bir ilişki mevcuttur. zâhiri mana olmadan bâtını mana vücûd bulamaz. Çünkü batını mana, ilk anda fark edilen zâhiri mananın daha ileri biçiminden başka bir şey değildir. Bir alime göre ve şurada batını olan bir mana, bir başka alime göre ve orada zâhiri hale gelmiş olabilir. Bugün yeryüzünün her yanında bâtını olan bir mana yarın her yerde zahirleşebilecektir. Çünkü insanlık tekâmül ettikçe zahiri mananın çerçevesi genişlemekte, başka bir deyimle bâtını manalar yekûnunda azalmalar olmaktadır. Demek oluyor ki mutasavvıfların kastettikleri bâtını mana izafidir. Kuşadâli İbrahim Halvetî (ö. 1845) bu durumu anlatırken soğan istiaresi kullanmakta ve şöyle demektedir: “Elimize aldığımız soğanın dışındaki kabuk zâhir, onun altındaki bâtıdır. Üst kabuğu soyduğumuzda onun altındaki zâhir olacak; bâtın vasfı daha alttaki kabuğa intikal edecektir. Bu hal, soğanı soymaya devam ettiğimiz sürece uzar gider. İşte kâinattaki zâhir bâtın olayı da böylesine izafi bir karakter arz eder.”⁴

Anlaşılan odur ki, sûfî tefekkürün esas aldığı bâtını mana, “**sadece zahiri mana vardır**” diyen **Zahiriyye meşrebiyle**, “**sadece bâtını mana vardır**” diyen **Batıniyye mezhebi arasında orta ve muvahhid bir yoldur**. Mutasavvıflar dinin bütün emirlerini yerine getirdikten sonra ve Allah yolunda vardıkları manevî mertebelerin bir tecellisi olarak, bâtını manaya vukufiyet kazanırlar. Bu yolun çilesini çekmeyenler batını manadan haberdar olamazlar. Bâtıniyye ise hareket noktası olarak dinin emir ve yasaklarından sıyrılmak için didinir. Buna göre “Sûfîlerin yaptıkları dine hizmet, bâtınıyenin yaptığı ise dini tahriptir” denilebilir.

Burada üzerinde durmamız gereken diğer bir husus da işârî tefsirin, mutasavvıfların zuhurundan sonra ortaya çıkmış yeni bir tefsir çeşidi olmadığıdır. Ta ilk devirlerden beri bilinmekte olduğunu, Kur'ân-ı Kerim, sünnet ve sahabe'nin söz ve fiillerinde ki deliller bize göstermektedir. Konunun uzamaması için bunlardan bahsetmeyeceğim

Şimdi Mevlâna'nın ayete yaptığı işârî yorumu hırs, makam ve mevki düşkünlüğü, tûl-i emel ve şehvet başlıkları altında incelemeye çalışalım.

¹ es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurramân, el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, Dımeşk 1407/1987, c.II., s.1191; ez-Zehbi, Muhammed Hüseyin, et-Tefsir ve'l-Müfessirîn, Beyrut, ts., c. I, s. 14; Bilmen, Ömer Nasûhî, Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakâtü'l-Müfessirîn, İstanbul 1973, c.I., s. 97; Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1983, s. 213; Ali Turgut, Tefsir Usûlü ve Kaynakları, İstanbul 1991, s. 221; Güllüce, Hüseyin, Kur'ân Tesiri Açısından Mesnevî, Ötüken yayınları, İstanbul 1999, s. 23-24.

² Ankaravî, Câmî'ül-Âyât, Mevlânâ Müzesi, İhtisâs Kütüphanesi, No:2081, s. 24.

³ Goldziher, İğnaz, İslam Tefsir Ekolleri, çev.: Mustafa İslamoğlu, İstanbul 1997, ss. 259-60.

⁴ Şahinler, Necmeddin, Hz. Mûsâ ile Yürümek, s. 121.

HIRS

İnsanın fiilleri, beden-zihin- ruh yapısıyla doğrudan ilişkilidir. İnsan nefsi, hem iyi hem de kötü sayılan fiillerin nüvesini kuvve halinde bulundurur. Bir diğer ifade ile insan, fıtraten hem iyilik hem de kötülük yapma istidadıyla mücehhez olarak yaratılmış bir varlıktır. Eğitim veya eğitimsizlik veya yanlış eğitim, bu kuvve halindeki istidatları fiile dönüştürür. Mevlânâ, insandaki kötü fiillerin ortaya çıkışını veya diğer bir ifade ile bütün kötü dedığımız ve dinen sakıncalı görülen fiiller, insan tabiatının temelinde fıtraten bulunan ve hemen hemen her insanın mizacında yatan kuvve halinde dört tabii huy veya dört istidâtın bahseder. Allah'ın Hz. İbrahim'e hitaben:

“Hani İbrâhim: ‘Ey Rabbim ölüleri nasıl dirilteceğini bana göster demiş (Allah da) yoksa buna inanmadın mı? demiş, O da inandım, fakat kalbimin (gözümle de görerek) mutmain olması için (istedim.), (Allah) Şöyle buyurdu; Dört kuş al. Onları kendine alıştır, sonra (kesip parçalarını birbirine karıştırıp) her parçasını bir dağın üzerine bırak, sonra da onları çağır. Koşarak sana geleceklerdir. Allah'ın Aziz ve Hâkim olduğunu bil.”¹ âyetini tefsir ederken bunları detaylı olarak izah etmektedir.

Aslında bu âyet-i kerimde, Hz. İbrahim (a.)'e kesmesi emredilen dört kuşun insan da mevcut olan dört kötü huyu temsil ettiği, bunların ise şehvet, tûl-i emel, kibir ve hırs olduğu çeşitli tasavvufî tefsirlerde izâh edilmiştir.² Biz şimdi bu âyetle ilgili Mevlânâ'nın yorumunu, daha sonra ise kazın temsil ettiği hırs ile ilgi yorumlarını vermeye çalışacağız:

İnsan da dört vasıf vardır ki o vasıflar, aklın çarmıdı olmuştur.

Ey idrâki güneşe benzeyen, sen vaktin Halil'isin, yol vuran bu dört kuşu öldür.

Çünkü bunların her biri de, karga gibi, akıllıların akal gözlerini oyar çıkarır.

Bedene ait dört sıfat Halil (a.)'in kestiği kuşlar gibidir. Onların boğazlanması, ruhun yolunu açar.

...

Çünkü bu beden, dört huyun durağı olmuştur ki bunların adı, fitne çıkaran dört kuştur.

Eğer halkın ebedi olarak diriliğini istersen bu uğursuz dört kuşun başlarını kes.

Sonra da onları başka bir sûretle dirilt ki artık onlardan sana bir zarar gelmesin.

Manen yol kesen dört kuş, halkın gönlini yurt edinmiştir.

(Bu kuşlar)

Kaz, tavus, karga ve horoz idi ki, insanlarda ki, dört huyu temsil ediyorlardı.

Kaz hırsır, horoz şehvet... Makam tavusa benzer, karga ise tûl-i emele.

*Karganın emeli ebedi olmak yahut uzun bir ömre kavuşmaktır. Bunu umar durur.*³

Bu âyette, zâhirî manasından da anlaşılacağı gibi, Hz. İbrahim'in, Allah Teâlâ'dan kalbinin mutmain olması için, ölüleri nasıl dirilteceğini sorması üzerine, Allah'ın da ona dört kuş alıp, onları kesip her birini bir dağın başına bırakması ve sonra kuşları çağırmasıyla, onların nasıl dirilip kendisine doğru geldiğinden bahsetmek suretiyle, maddî dirilmeye dikkat çekmiştir.⁴ Mevlâna ise, cesetlerin kıyamette dirilmesi hakkında olan bu âyeti, ruhların mânen dirilmesi olarak anlar ve şöyle tefsir eder; “Allah'ın kurbîyetinden uzaklaşarak, bu maddî ve süflî âleme inen ruhlara maddî ve süflî vasıflar arız olmuş, ruhlar önceki saflık ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Ruhların önceden olduğu gibi saf ve manen diri olmaları için, kendilerine galip gelmeye veya galebe çalmaya çalışan bu süflî arızalardan kurtulmaları, yani onları yok etmeleri gerekir. Bu arız olan vasıfların en zararlıları ise âyette kesilmesi bildirilen ve horoz, karga, tavus ve kazın

¹ Bakara, 260.

² Bkz. Kuşeyri, Letâifü'l-İşârât, Mısır 2000, c. I., ss.241-45; Kaşânî, Tevilât, c.I., s. 45; Bursevî, Ruhul-Beyân, c.I., s.415; Âlûsî, Ruhul-Meânî, c.III., ss.31-32.

³ Mesnevî, c. V., 30 vd / 30 vd.

⁴ Bkz. Tabenî, Câmi'u'l-Beyân, c.III., ss.49-52; Râzî, Tefsiru'l-Kebîr, c. VII, ss.415-18; İbn-i Kesir, Tefsir, c.I., ss.332-35.

temsil ettiği¹, şehvet, çok yaşamak arzusu, hırs ve makam-mevki düşkünlüğüne delalet eden kötü huylardır.

İşte Mevlâna, yukarıda meâlini zikrettiğimiz âyeti, bu kötü huyları terk ederek, ruhların kurtuluşuna delil saymaktadır. Biz şimdi bu kuşlardan kazın temsil ettiği hırs ile ilgili beyitleri vermeye çalışarak hırsın ne demek olduğunu ve zararlarını açıklamaya çalışalım.

Kaz hırsı temsil eder ki kuru yaş ne bulursa yere gömer.

Onun boğazı bir an için durup dinlenmez, "Külû veşrabû=Yiyiniz içiniz;"² emrinden başka emr-i İlâhîye kulak vermez.

Bir yağmacı gibidir. Bulduğu evi kaçar, çabuk çabuk dağırızgım –Yani kursağımı- dolurur.

İnci veya nobut tanesi, ne bulursa iyi, kötü demeden dağırızgıma tıkar.

Başka bir yağmacı gelip de ortak olmasın diye yaş kuru her ne bulursa çuvalına doldurur.

Karısına başka bir yağmacıyı akamayacağı hususunda Sultan'ına itimadı yoktur.³

Görüldüğü gibi Mevlâna bu beyitleri ile şunu anlatmaya çalışıyor; İnsanda bulunan kötü huylardan şehvet, hırs, tül-i emel ve makam, mevki düşkünlüğü ki tavus, kaz, karga ve horoz bu sıfatları temsil ederler. İşte Hz. İbrahim (a.), bu kuşların temsil ettiği ve insanda bulunan dört kötü huyu öldürmeye memur olmuştur. Şâyet bu huylar insanın bedenine hakim olurlarsa onu çarpiha germiş olurlar. Eğer onları ıslah edip, yerlerine güzel huyları ikame ederlerse ruhun yolunu açmış olurlar. Kuşeyri'nin ifadesiyle; şâyet insan -yukarıda ki ayette belirtilen kuşların öldürülmesine benzer tarzda- nefsini kötü arzu ve isteklerden riyazetle temizlemezse kalbî dirliği elde etmesi imkânsızdır.

Acaba niçin kaz hırsı temsil etmektedir? Kanaatimizce bunun sebebi, onun daima başı yerde, uzunca gagasını toprağa gömerek, kurt, solucan v.b. hayvanları hırsıyla yemesinden olsa gerek. İşte hırslı insanda, kaz misali, helal haram demeden ne bulursa yer bir türlü doymak bilmez. Bu insanın işi gücü dünyalık şeyleri elde etmek olduğu için ahireti unutup ihmal ederek ebedî saadeti kaybeder. Öyleyse sâlike düşen görev kazın temsil ettiği hırsı kalbinden söküp atmak, daima Allah'ın emrettiği güzel huylardan, kanaat, az yeme, az içme, az uyuma gibi huylarla huylanmaya çalışmasıdır.

Mevlânâ ileriki beyitlerde kazın hırsının boğaz ve cima hırsı, tavusun hırsının ise makam ve riyaset hırsı olduğunu bildirecek bu iki hırsın karşılaştırmasını şöyle yapar:

Kazın hırsı birdir, bununsa kat kat! Şebvet hırsı yılan, mevki hırsı ise ejderhadır.

Kaz hırsı, boğaz ve cima hırsından olur. Fakat riyaset hırsında bunlardan kat kat fazla hırs vardır.

Mevki sahibi tanrılıktan laf eder.⁴ Hakk'a şirk koşmaya tamahlanan nasıl affolunabilir?⁵

Âdem'in sürçmesi, mide ve cimâ nedeniyle oldu; ama İblis'inke ise kibir ve mevki hırsından!⁶

Âdem istiğfar ile lütfâ nail oldu.⁷ Mel'ûn şeytansa kibirden tövbe etmedi.

Gerçi boğaz ve ferç hırsı da aşâğılıktır, ama mevki hırsı olmadıkça eli kırıktır.

Bu riyâset hırsı ağacın, köklerini, dallarını anlatacak olsam başka kitap olur, söz uzar!

Arab, serkeş ata şeytan der. Fakat her ata değil!

Lijgat ehli, serkeşliğe şeytanet der. Bu sıfat, la'nete müstehaktır.

Bir sofruda yüzlerce yemek yiyen toplanabilir de, riyaset davasında olan iki kişi aleme sığamaz!

Biri diğerinin yeryüzünde bulunmasını istemez. Hatta saltanatına ortaklık korkusu, padişaha, babasını bile

¹ Hüseyin Güllüce; hemen, hemen bütün tefsirlerde bu kuşların Mevlânâ'nın da zikrettiği gibi, horoz, karga, tavus ve kaz olduğunu, ancak, Neseî, Kâdî Beydavî, ve Hazin tefsirlerinde bu kuşların üçünün aynı kuşlar olduğunu, dördüncüsünün ise yani kaz yerine güvercin olarak zikredildiğini bildirmektedir. Bkz. Güllüce, Kur'an Tefsiri Açısından Mesnevî, 831 nolu dipnot.

² Bu emir Kur'an-ı Kerim'de yirmisekiz yerde geçmektedir. Meselâ, bkz. Bakara, 57, 60, 168, 187; A'raf, 31, 160.

³ Mesnevî, c.V., 30 vd.

⁴ Burada Naziat, 24. Âyetine işaret etmektedir.

⁵ Nisa, 48, 16

⁶ Bakara, 36; A'raf, 20.

⁷ Bakara, 37; A'raf, 23

öldürtürir.

“Saltanat kırsırdır,” dendiğini duymuşsundur. O davanın korkusu, akrabayla alakayı kestirir!
Çünkü o hırs kırsırdır, oğlu yoktur. Ateş gibi kimseyle alakası bulunmaz!
Her neyi bulursa yakar, kimseyi bulamazsa kendi nefsini yakıp bitirir!
Hiç olup, onun yaralamasından emin ol. Demir gibi katı kalpten merhamet bekleme.
Hiç olunca o katı yürekliden ne korku! Her sabah mutlaka fakrdan ders al.
Ululuk,, celâl sahibi Hakk’ın örtüsüdür. Onunla örtünmeye çalışan ve bal altına girer.
Taç onundur, hizmet kemeri ise bizim. Vay ona ki haddini aşar!
Bu tavûsî kanat, senin için bir fitne, bir imtibandır. Onunla tanrılık davasına kalkışsın.¹

Bu açıklamaları ile Mevlânâ, mevki, makam ve baş olma hırsının diğer bütün hırslardan kötü olduğunu Hz. Adem (a.) ile Şeytan’ı misal getirerek izah etmeye çalışmaktadır. Çünkü Hz. Adem’in hırsı mide ve cima, şeytan’ın ki ise kibir ve mevki hırsı olduğundan Hz. Adem’in Allah’a tövbeye muvaffak olabildiğini, fakat şeytana ise tövbenin nasip olmaması bunu göstermektedir. Diğer yandan mevki ve makam sahibi olmayan, nefsin diğer istek ve arzularına uyma imkanı ve ortamı bulamadığı için kolay kolay boyun eğmeyeceğini bildirmektedir.

Mevlânâ riyaset hırsını çeşitli metaforlarla izah etmeye çalışmıştır. Mesela; riyaset hırsını, ateşe benzeterek, onun da ateş gibi kendisine yaklaşan herkesi yakıp kül ettiğini, hatta bu yaklaşan kimsenin babası dahi olsa, onu bile gözünü kırpmadan öldürebileceğini ifade etmiştir ki, bunun örnekleri tarihte görülmektedir. İşte bu nedenle, mevki ve makam hırsı, o kadar ileri gider ki sahibini ilahlık iddiasında bulunmaya dahi sevk edebilir.

Riyaset hırsından ve onun kötülüklerinden nasıl kurtulabiliriz? Mevlânâ fakr ve fenâ makamına ulaşarak onun kötülüklerinden emin olunabileceği kanaatindedir. Çünkü fakr ve fenâ mertebesinde bulunan bir kimse, ne bir şeye mâlik, ne de kimseye memlûk olur. Yani onun ne malı vardır, ne de benliği kalmıştır. Hatta malı olsa bile, o malın, kalbinde ve nazarında değeri yoktur. İşte böyle bir kimsenin alınacak veya alınacak bir şeyi olmadığı için, ne hırsızdan ne de zalimden korkusu bulunmaz.

Mevlâna, bir başka yerde hırsın kötülüklerini şöyle ifade etmektedir:

Ey haris olan kimse; senin kötülüklerdeki hırsın ateş gibidir. Hatta kor haline gelmiştir ki korun rengi ateşin renginden hoştur.

Kömürün karalığı ateşte gizlidir. Ateş söniince o karalık meydana çıkar.

Kömür, senin hırsından ateş halinde göründü. Hırs geçince o kömürün karalığı kalır.

Hırs ve tama zamanında kömür, kor gibi görünür. Fakat o görünüş, ışın güzelliğinden değil hırs ateşindedir.

Hırs, tama ve şehvet, senin işini süslemiş ve sana kömürü, kor gibi göstermişti. Hırsın geçince ışın çirkin olduğu ve kor gibi parlak görünenin, kömür gibi kapkara bulunduğu meydana çıkar.

Şeytanın bezediği ekşi otu, abmak bir şabıs, pişmiş ve tatlı sanır.

O abmağın ruhu o ekşi otu çiğneyerek tecrübe ederse dişleri kamaşır.

Gühyabani gibi hırsın aksi tuzaktan ibaretti; hırs ve bevesi, o tuzacı yem gibi gösterdi.

Hayır olan işler, başka bir şeyin aksiyile güzel görünmüş değil, kendiliğinden latiftir. Hırsın harareti geçmiş olsa bile onların parlaklığı ve letâfeti kalır.

Halbukî, dünya işinden hırsın parlaklığı gidince, korun soğuyup kömür kaldığı gibi kapkara kalır.²

Şâyet eşyayı olduğu gibi görmek istersen, kalbinden hırs ve tamaa perdelerini söküp atman gerekir. Aksi takdirde Mevlânâ’nın deyimi ile kapkara kömür gibi olan bir şeye karşı tama ve hırsın, onu sana çok cazip kor gibi gösterir. İşte bu nedenle:

Eğer gözünün, kulağının ve aklının saf ve tortusuz olmasını istersen, gözünü kaplayan ve aklını örten tama’

¹ Mesnevî, c. V., 522 vd.

² Mesnevî, c. IV., 1142 vd.

perdelelerini yırt.

Eğer aynada tama' zübür etseydi nifak hususunda o da bizim gibi olurdu.

Eğer terazide mala tama' olsaydı, tarttığı şeyin vaf-ı halini nasıl doğru söylerdi.¹

Ayna; tama' ve hırs olmadığı ve kimseden de bir şey ummadığı için, karşısına geçen herkesi oldukları gibi, -çirkinini çirkin, güzeli güzel- gösterir. Aynı şekilde terazide de hırs ve tama' bulunmadığı için kefesine konulan cismin ağır mı, hafif mi, tamam mı, eksik mi olduğunu doğru bir şekilde bildirir. Halbuki hırslı ve tamahkar olan insanlar böyle değillerdir. Onlar çıkarları için hakikati daima gizler. Hatta yalan bile söylerler. İşte bu nedenle, kalbten bu hırs ve tama'ı nasıl söküp atabiliriz ? Şimdi Mevlânâ'ya kulak verelim:

Allah muhabbetiyle kalbi dolmuş, kendisi de aşkullah ile mest olmuş kimseler müstesnadır ki onları hazîne dolusu altın versen hürriyetlerini satmazlar.

Her kim Hakk'ın cemâlini müşâbede ile berburdâr olursa bu dünya onun nazârında cîfe görünüür.²

diyerek tasavvufî terbiyeden geçerek, kendi gerçekliğinin farkına varıp Allah'ı müşâhede makamına vasil olan insanın ancak tama ve hırsın pençesinden kurtulup, olgu ve olayları bihakkın değerlendirebileceğini dile getirmektedir.

Mevlânâ, hırsın afetlerini ve ondan kurtulmanın çaresini anlattıktan sonra, bir başka yerde hırs-ı memdûh yani övülen hırstan bahsetmektedir:

İlâhî, senin aşkındaki hırs, iftîhârı mucip ve manevi bir mertebedir, senden gayrisine olan hırs ise ayıptır ve nâkâstır.

Âh burada avamdan çok gizli bir sır vardır ki onu anlamak için Hz. Musâ, Hızır (a.)'in nezdine gider.³

Bahsedilen bu zevât-ı keirâmın bu hırs-ı memdûhu suya doymayan bir susuzun harareti gibidir. Sende ey sâlik; maneviyâtın her ne bulursan ona kanaat edip durma, daima fazlasını iste!

Allah'ın dergâhı, nihâyeti olmayan bir bâriğâhtır. Sende bulunduğun makamı baş sedir ittihaz ederek ona bağlanıp kalma. Senin sadrın süllûk ve terakki yoludur.⁴

Buraya kadar aktardığımız bilgilerden Mevlânâ'nın hırsı, iyi ve kötü olmak üzere ikiye ayırdığını görüyoruz. Hırs-ı memdûha örnek olarak Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamberin ümmetine karşı beslediği hırsı verebiliriz: "Peygamber sizin imâna gelmenize ve hidâyet yolunu bulmanıza harisdir."⁵ Peygamberimiz (s.) ise şöyle buyurmaktadır: " İki haris kimse vardır ki doymazlar: onlar ilim tâlibi ve dünya tâlibidir ki eşit değillerdir. İlim tâlibi daima ilâhî nzâyı artırır; dünya talibine gelince o da azgınlığını artırır." Rasûlü Ekrem bundan sonra şu âyetleri okur; "...Allah'tan kulları içinde ancak alimler korkar."⁶ " Hakikaten insan, kendisini müsteğni (Allah'a karşı ihtiyaçsız) görmesiyle azar. (Tağutlaşır, rablaşır)"⁷ Demek ki ilme tâlib olmak, onu elde etmek için gösterilen hırs övülmüş, fakat dünya ve içindekileri elde etmek için gösterilen hırs ise kınanmıştır. Bu nedenle, Mevlânâ da sâlikin maneviyat yolunda elde ettikleri ile kanaat edip beklememesini, sürekli bir üst makam için hırslı olmasını tavsiye etmekte ve önermektedir. Çünkü Allah'ın dergâhı sonu olmayan bir umman gibidir.

¹ Mesnevî, c.I 4546 vd..

² Mesnevî, c.I, 4558 vd.

³ Burada Mevlânâ Kur'ân-ı Kerim'de bahsedilen Hz. Musâ ve Hızır kıssasına değinmektedir ki şöyle anlatılmaktadır: " Bir vakit Musâ hizmetinde bulunan gence şöyle demişti; ' İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar gideceğim, yahut senelerce gideceğim.' Bunun üzerine ikisi de iki deniz kavşağına vanca balıkları unuttular. (Allah'ın izniyle balık canlanmış ve) denizde bir deliğe doğru yolunu tutmuştu. İki deniz kavşağını geçtikleri zaman, Musâ genç arkadaşına: ' Kuşluk yemeğimizi getir, gerçekten biz bu yolculuğumuzdan yorgun düştük.' dedi. Genç arkadaşı, Musâ'ya şöyle dedi; ' Gördün mü, kayaya sığındığımızda doğrusu ben balığı unuttum. Onu hatırlamamı, muhakkak şeytan bana unutturdu. O tuhaf bir şekilde denizdeki yolunu tutmuştu.' Musâ, ' İşte aradığımız bu idi' dedi. Bunu üzerine izlerine dönüp gerisin geri gittiler. Nihâyet kullanımızdan bir kul (olan Hızır'ı) buldular ki, biz O'na, katımızdan bir rahmet vermiş ve ona tarafımızdan (gayblara dair özel) bir ilim öğretmiştik." Bkz. Kehf, 60-65. bu âyetlerin detaylı yorum ve değerlendirilmesi için çalışmamızın "İlm-i ledün" bölümüne bakınız.

⁴ Mesnevî, c. III., 1963 vd.

⁵ Tevbe, 128.

⁶ Fatır, 28.

⁷ Alak, 6-7.

MAKAM VE MEVKİ DÜŞKÜNLÜĞÜ

Mevlânâ, bu konuyu da yukarıda hırs konusunda değindiğimiz, Hz. İbrâhim (a.)'ın kesmesi emredilen kuşlardan tavus kuşunun nefsin kötü sıfatlarından makam ve mevki düşkünlüğünü sembolize ettiğini söyleyerek "Tavus Kuşunun Tabiatı ve Hz. İbrâhim (a.)'ın Onu Kesmesindeki Sebeb" başlığı altında şöyle izah etmektedir:

Şimdi nam ve şöhret için cilveler döken iki renkli tâvusun beyanına geldik.

Onun gayreti, neticesinden ve faydasından habersiz bir halde halkı, hayırla, şerle avlamaktır.

Tuzak gibi farkında olmaksızın av tutar. Tuzak, av tutmaktan maksaden ne olduğunu bilir mi?

Tuzakın av yakalamaktan ne faydası ve ne de zararı vardır. Onun bu beyhude yakalayışına şaşarım.

Birader! Sen de dostları artırdın, ikiyüz güzelle dost oldun, sonra yine onları terk ettin.

Doğduğun gündün beri mubabbet tuzakı ile halkı avlamak için, gücün olmuştu.

Bu avlamaktan, bu kalabalıktan, bu baş olma sevdasından vazgeç. Hiç bunlarla birşey öğretildin, bir şey elde ettin mi?!

Ömrünün çoğu geçmiş ve gün akşama yaklaşmış olduğu halde sen hâlâ halkı avlamakla uğraşıyorsun.

Birini tuzakla düşür, diğerini tuzaktan salver. Başka birini de alçaklar gibi avla.

Derken tekrar birini salver de başka birini ara. İşte sana, hiçbir şeyden habersiz çocukların oyunu!

Gece gelip çatar, senin tuzakında bir av bile yok. Tuzak senin için bir bağ ve baş ağrısından başka birşey değil.

Şu halde sen, kendini tuzakla düşürdün, demektir. Çünkü bapse düştün, maksada erişmeden, mabrum kaldın.

Hiç alemde bizim gibi, kendi kendini avlayan tuzak sahibi birisi olur mu?

Halkı avlamak domuz avlamaya benzer ki, zahmeti ve tehlîkesi çoktur, etinden bir lokma bile yemek haramdır.¹

Avlamaya değer tek şey, ancak aşktır. Fakat o herkesin tuzakına nasıl düşer?

Meğer ki, sen gidip onun avı olasın, kendi tuzakını bırakıp onun tuzakına düşesin.

Aşk hafîce kulağıma diyor ki: Av olmak, avlıktan iyidir.

Benim kapımda otur, evsiz barksız ol.- yani şunun kapısına baş vurmaktan kurtul- müluk davasına kalkışma, pervane ol..

Bu suretle dirilik sultanlığını bulur, kulluk içinde gizli bir saltanat görürsün.

Dünyada tersine çakılmış nallar- yani aksine verilmiş ünvanlar- vardır. Meselâ tabtına, tâcına esir olan kişiye "padişab" adı verildiğini duyarsın.

Boğazına ipler takılmış, kendi darağacının tâca olmuştur da, böyle iken: "İşte tâcdârımız ve padişabımız" diye başına bir gurûh toplanmıştır.

Dış gavur mezarı gibi zîynetlidir. İçerisinde ise Aziz ve Celîl olan Allah'ın kabri ve azabı vardır.

(Ey şeyh-i mürâî ve müşîd-i müzevvir): Senin de yoksul tabiatın hünerden kireçle swanmış; lakîn mumdan yapılmış ağaç gibi yaprağın ve yemişin yok.²

Mevlânâ bu beyitleri ile, tavus kuşunun kuyruğunu yelpaze gibi açıp mağrur ve gururlu bir şekilde yürümesini nam ve şöhret için, diğer bir ifade ile mevki ve makam hırsı uğruna çeşitli cilveler gösteren kimseye benzetmektedir. Halbuki halkı avlamak, onların dikkatlerini toplamak maksadı ile çeşitli hünerler göstermek, beyhude bir gayrettir. Çünkü dünyalık, yani mevki ve makam hırsı geçici bir hevestir. Bunların yerine insanı gerçek güzelliğe ulaştıran ve kulluk içinde gizli saltanatı gösteren aşk kapısına koşmak gerektir. Tasavvuf yolunda da bu mevki makam ve şöhret düşkünlüğü, birçok sahte şeyhlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Mevlânâ son beyti ile buna dikkatleri çekerek onları bal mumundan yapılmış ağaçlara benzetip, dışlarının gayet ma'mur ama içlerinin ise harab olduğundan topluma fayda yerine zararlarının dokunduğuna, bu nedenle benliğini bu anılan hırslardan temizlemeyen bir kimsenin, ister maddî, ister manevî hiç bir önderliğe layık olmadığını, İbrâhim (a.)'ın tavus kuşunu kurban

¹ Mevlânâ bu mısrası ile Kur'an-ı Kerim'de ki şu âyet-i kenimelere işarette bulunmaktadır. Bkz. Bakara 173; Nahl 115.

² Mesnevî, c.V., 397 vd.

etmesinin sebebinin de bu olduğunu açıklamaktadır. O halde sâlik kendini beğenme, kibirlenme, dış süse önem verme gibi kalbi hastalıklardan kendini temizlemeye önem vermelidir.

TÛL-İ EMEL

Mevlânâ, bu konuyu da yine yukarıda meâlini verdiğimiz İbrâhîm (a.)'in ölüleri nasıl diriltileceğini merak etmesi ve kalbinin tatmin olması için bunu istediğini söyleyince, Allah Teâlâ'nın da dört kuşu boğazlamasını emretmesini bildiren âyette bu kuşlardan birinin de karga olduğunu açıklamakta, bunun hikmetini ise şöyle bir başlık altında izah etmektedir: "Halil İbrahim (a.)'ın Kargayı Kesmesinin, Müriddeki Onu Helak Edici Kötü Sıfatlardan Hangisinin Giderilmesine İşaret olduğu"

Bu sözün sonu ve bitip tükenacağı yok. Ey Hakk'ın Halil'i kargayı niçin boğazladın?

Onda Hakk'ın fermanunun hikmeti nedir? Bu sırta biz de vakaif olalım.

Kara karganın gâk, gâk diye bağırması, kendi için daima uzun bir ömür dilemesindedir.

Cenâb-ı Hakk'tan, İblis gibi onun da muradı, kıyamete kadar yaşayabilmektir.

İblis "Kıyamet gününe kadar beni yaşat" demişti. Keşke "Rabbimiz, tövbe ettik" deseydi.

Tövbesiz ömür, tamamen bir can çekişmedir. Mevcut olan ölüm, Hakk'tan gafil olmaktır.

Ömür de ölüm de Hakk'la olunca güzeldir. Hakk'tan ayrı iken âb-ı hayat bile ateştir.

Şeytanında ömür talep etmesi, lanetlenmesinin, Hakk'la olmayışının tesiriyleydi.

Hakk'tan başka şey isteyen, isteğinde bir artış umarsa da bu aslında eksilmiştir.

Bilhassa bîganelikle geçen ömür, aslan huzurunda ki tilki gibidir!

Uzun ömür ister ki daba gerilere gitsin. Daba fazla mühlet diler ki daba da mümkir olsun.

Sonun da o lanetin nişanı olur. Kötü kimse odur ki lanet ister.

Gerçek ömür, Hakk'a yakın olmakla can bulan ömürdür. Karganın ömrü ise, pislik yemek içindir.

Uzun ömür ister ki o, pislik yemeye devam etsin. Onun tîyneti, her ân için kötüdür.

Eğer o ağzı kokan karga, pislik yemeseydi, karga mizacını terk edebilmeyi dilerdi.²

Demek ki müridi helak eden kötü huylardan birisi de şüphesiz karganın temsil ettiği uzun ömür temennisidir. Hz. İbrâhîm (a.)'ın kargayı kesmesinin sebebi, onun uzun ömürlü olmasına rağmen, dünyada yaşamaktan bir türlü bıkmaması, bununla beraber ebedî olan ahiret yurduna ise hazırlanmaması ve bu hareketi ile şeytana benzemesidir. Hâlbuki tûl-i emel düşüncesi Hakk'tan gafil olmanın bir göstergesidir. Çünkü gerçek, ömür Hakk'a kurbiyet kesbeden kimsenin ömrüdür. Allah'tan gafil yaşayan kimsenin ömrü ne kadar uzun olursa olsun, gerçekte o yaşayan bir ölüdür. Hakk'a vuslat kesbeden kimseye ise ölüm de güzeldir. Fakat Hakk'la olmaksızın ona âb-ı hayat bile ateştir.

O halde bu kötü huy, her insanın tabiatında var olan bir durumdur. Dolayısı ile sâlik, bu huyun varlığından haberdâr olmalı, dünyanın geçici olduğunu bilmeli, daha dünyada iken Hakk'a kurbiyet kesbederek, onun hoşnutluğunu kazanmalıdır.

ŞEHVET

Şehvet, Arapça bir kelime olup, şiddetli arzu anlamına gelir. Yani, nefsin bir şeyi şiddetle arzulaması ve ona meyletmesidir.³

Şehvet konusunda da Mevlânâ, onu, insanın pek çok kötü addedilen fiillerinin menşei olarak sayar. Horoz'u, şehvetine düşkün kimselerin sembolü olarak kullanarak "Halil İbrâhîm'in (a.) Horozu Kesmesinin Müriddeki Kötü ve Öldürücü Sıfatlardan Hangisinin Kahredilip Giderilmesine İşâret Olduğu" başlığı altında şöyle izah eder:

¹ A'raf, 14; Hicr, 36; Sâd, 79. âyetlerde geçmektedir. Bu âyetlerden lafzi iktibas yapılmıştır.

² Mesnevî, c.V., 752 vd.

³ Cürcânî, Ta'rifât,, s. 129.; Cebecioğlu, a.g.e., ss.667-68.

Horozun öldürülmesindeki hikmeti söyle de, tâ can u gönülden Hakk'ı tesbib edelim.
 Horoz, şebvetlidir, şebvete pek düşkündür. O zehürlü, o kötü şarapla sarboştur.
 Eğer şebvet neslin devamı için olmasaydı, Hz. Âdem ondan utandığı için kendini hadım ederdi.
 Lanetlenmiş iblis, Cenâb-ı Hakk'a "Halkı avlayabilmek için kuvvetli bir tuzağa isterim!" dedi.¹
 Hakk da ona altın gümüş ve at (araba) gösterip, "halkı bunlarla cezâ edebilirsin" deyince,
 İblis zâhiren teşekkür etti, fakat suratını ekşitti, sakılmış turunc gibi dudaklarını sarıktı.
 Sonra Cenâb-ı Hakk, o geberesiceye, hoş madenlerden altın ve mücevheratı armağan etti.
 Ve buyurdu ki: "Ey Mel'ûn, şu tuzaqları da al." Şeytan dedi ki: "Ey güzel yardımcı, bundan fazlasını ver."
 Yağlı ve tatlı yemeklerle kıymetli meşrubatı ve türlü, türlü ipekli elbiseleri de verdi.
 Şeytan dedi ki: "Ya Rabbi, Âdem evlâdını listen örülmüş ipe bağlamam- yani, iyice sapıtmam- için bundan daha fazlasını isterim.

Senin muhabbetinle mest olmuş cesur erkekler, benim o bağlarımı erkekcesine kırar ve koparırlar.²
 Bana öyle bir vasıta ver ki, o tuzağa ve iplerle mertler namertlerden ayrılın.
 Ey ululuk tahtının hakiki sultanı! Bunlardan başka kuvvetli hileler yapacak ve insanları aldatıp düşürecek başka bir tuzağa isterim.

Cenâb-ı Hakk, şarabı ve çeng çalgısını onun önüne koydu. Şeytan gülümsedi ve yarı memnun oldu.
 Hileler denizinde tozlar koparması için ezeli sapıklığı bildirildi..
 Allah, erkeklerin aklını ve sabrını alan kadın güzelliğini şeytana gösterince memnun oldu.
 Ellerini şıkardatarak oynamaya başladı. "onu ver onu!" dedi. Şimdi muradına eriştim.
 Şeytan, aklı, fikri baştan alan, insanı bî-karâr bırakan mahmur gözleri görünce,
 O dilberlerin yanaklarındaki aşıkların kalbini çörekotu gibi yakan güzelliği..
 Onların yüzünü, benini, kaşını, akıke gibi kırmızı dudakları seyredince ince bir perde arkasından Hakk'ın cemali parladı sandı.

Şeytan, kadınlardaki o cilve ve edayı görünce ince bir perdeden Hakk tecelli ediyormuş zannetti ve yerinden sıçradı.³

Mevlânâ, yukarıdaki beyitleri ile şehvetleri -ki bunlar, mal mülk içki, çalgı ve kadın şehveti-karşılaştırarak, bunlardan kadınlara karşı duyulan şehvetin diğer şehvetlerden çok daha korkunç ve tehlikeli olduğunu dile getirmektedir. Dolayısı ile şehvet, bilhassa kadınlara karşı duyulan şehvet, şeytanın sâliklere karşı, en büyük tuzağı kabul edilir. Şeytan onunla sâliklere karşı en gizli tuzaqlarını kurar. Mevlânâ'ya göre şehvetin sembolü horozdur ve onun boğazlanması, yani ıslah edilmesi gerekir. Çünkü şehvetin insanın hem kendi nefesine hem de topluma büyük zararları vardır. Mevlânâ bunu şöyle dile getirmektedir:

Şehvet meyli, kalbi kör ve sağır eder. Eşek bile nazârında en güzel bir sevgili görünür.
 Nice ateşten mest olmuşlar vardır ki ateş ararlar. Kendilerini nur içinde nur sanırlar!
 Yalnız Hakk'ın (kâmil) kulu ve onun lûtfıyla hidâyet yoluna çekilenler başka.
 Onlar, bu hayali ve ateş suretini anlar ve bu yolda, onların ancak eğreti olduğunu bilirler.
 Hırs ve şehvet, her çirkini güzel gösterir. Şehvet, yol (tarikât) afetlerinin en büyüğüdür.
 O, nice binlerce güzel adı kötüye çevirmiş, nice binlerce akallıya tuzağa kurmuştur.

¹Bu ve devamındaki beyitlerle, şu âyet-i kerimelere işâret edilmektedir: "Allah onu (şeytani) lanetledi; o da: 'yemin ederim ki kullarımdan bir pay edinceğim' dedi. Onları mutlaka sapıtacağım, muhakkak ki onları boş kuruntulara boğacağım..." Nisâ, 118-119; "Kadınlardan, oğullardan, yığın, yığın biriktirilmiş altın ve gümüşten, salma atlardan, sağmal hayvanlardan ve ekinlerden gelen zevklere düşkünlük ve bağılık insanlar için bezenip süslenir. Bunlar dünya hayatının metaıdır. Nihâyet varılacak güzel yer, Allah'ın huzurudur." Âl-i İmrân, 14.

²"İblis, 'Senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan ihlâsa erdirilmiş kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracağım,' dedi." Sâd, 82-83; Benzer ifadeler için Bkz. Nahl, 99; İsrâ, 65.

³Mesnevî, c. V., 944 vd.

O, (erkek) eşeği bile (kadınlara), güzel bir yüzü göstermişken ya bir civan görseydi hali ne olurdu? ¹

Şehvet düşkününün basireti kapalıdır. Sonucunu düşünemez. Bu yüzden başına her türlü belâ ve musibet gelebilir. Mürid, nefsini ve şeytanın tuzaklarını iyi tanımalı, onlara düşmemelidir. Bu tuzakların en gizlileri ise, şehvetlerden kaynaklananlardır. Şehvet-perestlik insanın kalbini kör ve sağır eder.

Mevlâna, böylece şehvetin insanı hangi derekeye indirdiğini yukarıda ki mısralarla ortaya koyduktan sonra; şehvetin sebebini ise şöyle açıklamaktadır:

Şehvet çok yemekten olur. Ya çok yemekten sakın, yada evlen de şerri gider.

Çok yemek seni haruma senk eder. Halîyle kazanılamı (enerjiyi) harcamak gerekir.

Öyle ise nikâh, “La havle ve lâ kuvvete illa billah” okumak gibidir. Nikâhlan da şeytan seni belaya senk etmesin.

Mademki yemek yiyip içmeye harıssın öyle ise evlen. Yoksa kedi, kıyıruğu kapıp gider.

Kötü huylu eşeği, o huysuzluk etmeden, sıçramadan önce, taşla yükle.

Ateşin içinden sakınamazsan, bilgisizlikle ondan yana gitme!

Sence tencere ve ateş meçbul ise, ateş, ne kabı bırakır ne de içindeki aşı!

Pişirmesini bilmekle beraber, suyun hazır olması gerekir ki, tenceredeki yemek ziyan olmasın.

Demircinin sanatını bilmiyorsan, yanına varıp da saçını sakalını yakma.²

Diyerek, çok yemek yemenin şehveti artıracağım, bundan korunmanın en güzel yolunun da evlenmek olduğunu dile getirmektedir.

Bir başka yerde şehvet ateşini söndürmenin yolunu Mevlânâ şöyle açıklamaktadır:

Bundan sonra- yani ateşin, şeytan demek olduğu anlaşılınca- bu ateş, birde şehvet ateşidir ki, günahın ve zelle'nin aslı ve sebebi, budur.

Dışardaki ateş su ile söner. Fakat içerdeki şehvet ateşi, sahibini cenneme kadar götürür.

Şehvet ateşi su ile sönmeyiz. Çünkü azab hususunda cennem tabiatlidir.

Şehvet ateşinin çaresi nedir? Din nurudur. Nasıl ki, cennem, mü'minlere: “Ey mü'min; çabuk geç. Senin nurun benim ateşimi söndürüyor diyecektir.”

Bu ateşi ne söndürür? Allah'ın nuru. İbrahim peygamber (a.)'in nurunu kendine usta ittihaz et.

Nemrud gibi olan nefsinin ateşinden ağaç misali bulunan cismün kurtulsun.

Şehvet ateşi, yanıp durdukça eksilmez, ona dilediğini vermemekle eksilir.

Ateşe odun attıkça o ateş nasıl söner?

Odunu ateşin içinden çeker çıkarırsan ateş söner. Allah'tan korkmak ve muttakiyane hareket etmek de, o ateşe su götürmek ve dökmek olur.

Güzel bir yüz, ateşten nasıl sıyabılır. O yüz ki, sahibi ona “Takva'l-kulûb”³ yani kalblerin günabtan sakınması yüzü pembeleştirir.⁴

Şehvete kul ve köle olan Allah'ın indinde, savaşta esir düşmüş kişilerden de beterdir. Çünkü köle bir sözle efendisinin kulluğundan çıkar, hür olur; fakat şehvetine kul olansa tatlı yaşar, acı ölür. Şehvetine kul olan, Allah'ın lütfu ve O'nun hususi nimeti olmaksızın bu tutsaklıktan kurtulamaz. Tabii Allah'ın lütfuna mazhar olabilmek için de, O'nun emir ve yasaklarına saygı göstermek gerekir. Sâlike düşen bu yolda şehvet ateşinin esaretinden kurtulup hürriyetini kazanan bir mürşid-i kâmilin rehberliğinde bu tehlikeyi bertaraf etmeye çalışmasıdır. İslam tasavvufunda, şehvetin terbiye edilmesi; dünyevî zevklerden uhrevî zevklere yönelmesi, ağaç budar gibi budanması, kontrol altına alınması; üzerinde önemle durulan konulardandır. Öfkenin ve şehvetin kontrol altına alınması, insanın kendine tam hakim olmasını sağlar.

¹ Mesnevî, c.V., 1373 vd.

² Mesnevî, c.V., 1381 vd.

³ Şu âyet-i kerimeye işaret edilmektedir. “Her kim Allah'ın âlâmetlerini, yani emir ve hükümlerini büyük bilir ta'zim ve tatbik ederse, o ta'zim ve tatbirk, kalblerin ittikasındandır.” Hac, 32.

⁴ Mesnevî, c.I., 3802 vd.

Şehveti bir bakır olarak niteleyen Mevlâna, onu değerli bir altın haline getirecek şeyin sevgi ve aşk olduğunu; her şeyin aslı olan sevginin, nefsin bu parçasını da terbiye edeceğini söyler.¹

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; bu âyette, zâhirî manasından da anlaşılacağı gibi, Hz. İbrahim'in, Allah Teâlâ'dan kalbinin mutmain olması için, ölüleri nasıl dirilteceğini sorması üzerine, Allah'ın da ona dört kuş alıp, onları kesip her birini bir dağın başına bırakması ve sonra kuşları çağırmasıyla, onların nasıl dirilip kendisine doğru geldiğinden bahsetmek suretiyle, maddî dirilmeye dikkat çektiğini; Mevlânâ ise, cesetlerin kıyamette dirilmesi hakkında olan bu âyeti, ruhların mânen dirilmesi olarak anlayıp ve işârî olarak şöyle tefsir ettiğini görüyoruz; “ Allah'ın kurbîyetinden uzaklaşarak, bu maddi ve süflî aleme inen ruhlara maddî ve süflî vasıflar arız olmuş, ruhlar önceki saflık ve özelliklerini kaybetmişlerdir. Ruhların önceden olduğu gibi saf ve manen diri olmaları için, kendilerine galebe gelmeye çalışan bu süflî arzılardan kurtulmaları, yani onları ıslah etmeleri gerekir. Bu arız olan vasıfların en zararlıları ise âyette kesilmesi bildirilen, horoz, karga, tavus ve kazın temsil ettiği, şehvet, tûl-i emel, hırs ve makam-mevki düşkünlüğüne delalet eden kötü huylardır.”

¹ Divân-ı Kebîr, c. II., 2773.